

سنجش و پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور

(مورد مطالعه: منطقه یک تهران)*

محمد رضا اوطاری^۱، مجید شمس^{۲*}، پروانه زیویار^۳

۱- دانشجوی دکتری گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- استاد تمام گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی، ملایر، ایران

۳- دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۲۸

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۲۹

چکیده

هدف پژوهش حاضر سنجش و پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران است. تحقیق حاضر از نوع پژوهش‌های بنیادی-کاربردی با اتکا به مطالعات اسنادی - کتابخانه‌ای و میدانی است. ابعاد و شاخص‌های تحقیق با مطالعات وسیع استخراج و با نرم‌افزار SPSS از طریق آزمون اسمیرنوف کولوموگراف مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند، که بررسی ارزیابی‌های موجود نشان داد بعد نهادی- مدیریتی با بیشترین میزان تأثیر در رده اول و سپس بعد کالبدی- محیطی، بعد اقتصادی، بعد اجتماعی و بعد زیست محیطی بیشترین میزان تأثیر را دارا بودند. نتایج نشان داد تا مادامی در رأس کار ساختارها و فرایندهای نهادی-مدیریتی حاکم بر منطقه به عنوان اصلی‌ترین ساختارها عمل می‌کنند می‌توان گفت تحقق شهر سلامت محور امکان پذیر خواهد بود. در نهایت پراکنش ابعاد تحقیق با نمودار نقشه بیشترین میزان تأثیر ابعاد را در ناحیه (۲) و کمترین میزان تأثیر را در ناحیه (۱۰) منطقه نشان داد.

واژگان کلیدی: پراکنش فضایی، زیست‌پذیری شهری، سلامت محوری، تهران، منطقه یک.

* مقاله حاضر مستخرج از رساله دکتری با عنوان "شهر سلامت محور با رویکرد زیست‌پذیری (مطالعه موردی: منطقه یک شهرداری تهران)" است که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تحت حمایت "مادی و معنوی مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران" انجام شده است.

مقدمه

افزایش سریع شهرنشینی در چند دهه گذشته، چشم اندازهای متنوعی را برای شهرها در پی دارد. این چشم انداز شهری یک شبه به وجود نمی‌آید، بلکه به قول پیترهال مانند فیلم کم‌کم و توسط تعداد زیادی از بازیگران ایجاد می‌شود (Hall, 2006: 15). یکی از مباحث مورد توجه در پایداری شهری، زیست‌پذیری است. زیست‌پذیری، به یک سیستم شهری که در آن به سلامت اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و روانی همه ساکنانش توجه شده است اطلاق می‌شود. این کیفیت درباره فضاهای شهری مطلوب که غنای فرهنگی را انعکاس می‌دهند، می‌باشد. اصول کلیدی که به این مفهوم استحکام می‌بخشد شامل: برابری، عدالت، امنیت، مشارکت، تفرج و قدرت بخشیدن می‌باشد (Cities PLUS, -). در راستای زیست‌پذیری شهری مفهوم برنامه‌ریزی شهر سالم به منظور ارتقاء سطح سلامت و تندرستی در فرآیند برنامه‌ریزی دخالت کرده و موارد مشترک زیادی با اصول توسعه پایدار دارد. این به معنای آن است که به جای تمرکز صرف بر روی مسائل اقتصادی و کالبدی، این‌گونه برنامه‌ریزی بر روی مسائل انسانی و چگونگی استفاده مردم از محیط‌زیست متمرکز می‌شود (رجبی و ترابی، ۱۳۹۶: ۲۹)؛ بنابراین برنامه‌ریزی سلامت محور یک اصطلاح نسبتاً جدیدی است که امروزه توسط آن دسته از برنامه‌ریزان شهری و منطقه‌ای که همواره در پی آن‌اند تا محیط شهری را با سلامت فیزیکی و روحی شهرنشینان پیوند بزنند، پا به عرصه وجود نهاد (Thompson, 2007: 1). امروزه کلان‌شهرها با مشکلات بسیاری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی همچون کاهش زیست‌پذیری و کم‌رنگ‌تر شدن اهمیت اکولوژی شهری در ساختار زندگی شهری مواجه هستند؛ بنابراین ضرورت و اهمیت توجه به نظریه توسعه پایدار و رویکردهای متجذ از آن همچون رویکرد اکولوژی و زیست‌پذیری، باعث ایجاد شهری به دور از مشکلات اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و کالبدی خواهند شد. منطقه یک کلان‌شهر تهران نیز با دارا بودن وسعتی حدود ۳۶۰۴/۸۹۴۴ هکتار بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵، ۸۷۰،۵۰۸ نفر جمعیت را در خود جای داده است و این مقدار جمعیت گواه است که منطقه یک کلان‌شهر تهران اصول کلیدی زیست‌پذیری را دارد و از نظر تراکم جمعیت جز مناطق پرتراکم کلان‌شهر تهران محسوب می‌شود و در نتیجه ساکنان آن تمایل بیشتری به سکونت در این منطقه را دارند. با توجه به ازدحام بیش‌ازحد جمعیت، کیفیت زندگی نیز پایین آمده و به دنبال آن مسائل و مشکلات متعددی رخ داده است. یکی از این مسائل و مشکلات، کاهش سلامت شهری است. ضرورت و اهمیت پرداختن به زیست‌پذیری شهری در ارتباط با منطقه یک تهران به علت آب‌وهوای خوب بخصوص در ارتفاعات، همچنین بافت روستایی یا باغ‌شهر، وجود مراکز خرید، گردشگری غنی، پارک‌های قدیمی و جنگلی، زیارتگاه، مسیرهای منتهی به کوهستان (دریوند، درکه، توچال و ...) است که نیاز به ایجاد شهری زیست‌پذیر در راستای سلامت محوری را مورد توجه قرار داده است و از سوی دیگر امروزه سلامت محوری به جهت تهدیدهای پیش روی زندگی شهری نیز اهمیتی دو چندان یافته است. لذا اهمیت این پژوهش سنجش و پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران است. با توجه به موارد مطرح شده سؤالات اصلی پژوهش حاضر بدین صورت مطرح می‌شوند:

- ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران کدام‌اند؟
- پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور منطقه یک تهران در کدام نواحی بیشتر است؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

واژه زیست‌پذیری (Livability) از فعل آلمانی *Leben* به معنای زندگی کردن، زندگی داشتن و یا ایجاد زندگی برای کسی و یا زندگی کردن در یک مکان مقطعی است (Oxford English Dictionary 2edi., 1998:8).

زیست‌پذیری یک معنای کلی است که با تعدادی از مفاهیم و اصطلاحات دیگر مانند: پایداری، کیفیت زندگی، کیفیت مکان و اجتماعات سالم در ارتباط است (Norris & Pittman, 2000:26). بحث در خصوص ویژگی‌های شهر زیست‌پذیر را می‌توان به سال ۱۹۵۸ زمانی که مجله "معماری منظر" مجموعه مقالات کوتاهی از طراحان حرفه‌ای و دانشگاهیان درباره ایجاد شهر زیست‌پذیر منتشر کرد دانست. جالب اینکه هیچ‌کدام از نویسندگان این مقالات، اصطلاح زیست‌پذیر یا زیست‌پذیری را در نوشته‌های خود نیاورده بودند. این مقالات به جای پرداختن به مشکلات جاری شهری، به زشتی‌های مدرنیسم، علل رهایی شهر به نفع حومه و راهکارهایی برای جذاب تر کردن مراکز شهری پرداخته بودند. اما واژه زیست‌پذیری، برای اولین بار در سال ۱۹۷۰ توسط اداره ملی هنر آمریکا و به منظور دستیابی به ایده‌های برنامه‌ریزی شهری مدنظر آنان مطرح شد و بعدها توسط مراکز و سازمان‌های تحقیقاتی دیگر به کار گرفته شد (Larice, 2005). اگرچه تعاریف زیست‌پذیری از یک اجتماع به اجتماع دیگر متفاوت است، می‌توان از اهداف برنامه‌ریزی اجتماعی برای ایجاد معیارهای بومی زیست‌پذیری بهره گرفت. زیست‌پذیری غالباً برای تعریف ابعاد مختلف اجتماع و تجربه‌های مشترکی که آن را شکل می‌دهند، به کار گرفته می‌شود. زیست‌پذیری بر روی تجربه انسان از مکان تمرکز نموده و این تجارب را در ظرف زمانی و مکانی مشخص در نظر می‌گیرد. زیست‌پذیری به یک سیستم شهری که در آن به سلامت اجتماعی، کالبدی و روانی همه ساکنانش توجه شده است، اطلاق می‌شود (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۴۰۰:۱). این کیفیت درباره فضاهای شهری مطلوب که غنای فرهنگی را انعکاس می‌دهند، می‌باشد. اصول کلیدی که به این مفهوم استحکام می‌بخشد، برابری، شأن، دسترسی، تفرج، مشارکت و قدرت بخشیدن می‌باشد (Cities PLUS, 2003). بستر حضور و گسترش ایده زیست‌پذیری را می‌توان آمریکا دانست. آنچه بیش از همه در این بستر جغرافیایی واجد توجه است درهم تنیدگی سیاست‌گذاری‌های مقیاس کلان با این مفهوم برنامه‌ریزی محیطی است که سیر تاریخی آن را می‌توان این‌گونه جستجو کرد، همچنین شهر سالم شهری است که به طور پیوسته محیط‌های فیزیکی و اجتماعی ساکنان خود را بهبود می‌بخشد و منابعی را گسترش می‌دهد که مردم را در حمایت متقابل از یکدیگر برای اجرای همه‌ی عملکردهای زندگی و توسعه حداکثر پتانسیل‌های آن‌ها توانمند می‌سازد (Goldstein & Kickbudch, 1996:4-6).

تاکنون پژوهشگران زیادی تعاریف بسیاری را برای زیست‌پذیری ارائه کرده‌اند از جمله: مارثمن و لیدمیجر^۱ (۲۰۰۱) زیست‌پذیری را ارزیابی مطلوب ساکنان از محیط زندگی می‌دانند. ایوانز^۲ (۲۰۰۲) زیست‌پذیری را سکه‌ای که دو رو

1-Marsman & Leidemeijer

2-Evans

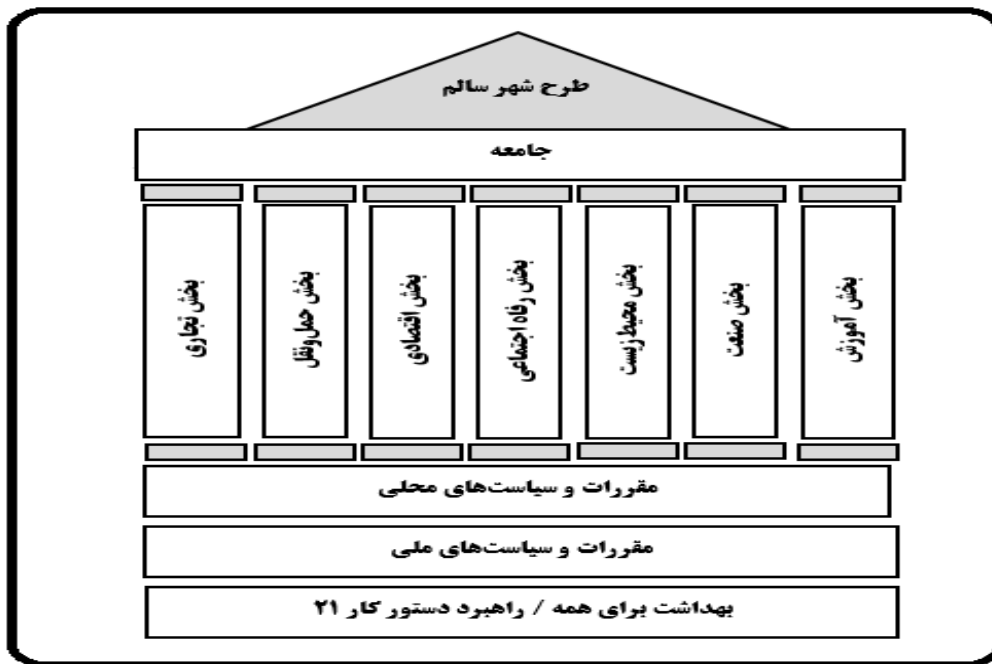
دارد: معیشت یک روی آن و پایداری بوم‌شناختی روی دیگر آن است می‌داند. تروثبی^۳ (۲۰۰۵) زیست‌پذیری را مجموعه ویژگی‌هایی که محیط شهر را به مکانی جذاب برای زندگی تبدیل می‌کند می‌داند. فرهنگ لغت وبستر، آکسفورد و فرهنگ آنلاین دانشگاه پرینستون (۲۰۱۰) زیست‌پذیری را به معنای مناسب برای زندگی بشر آمده است می‌دانند. واحد اطلاعات اکونومیست (۲۰۱۲) می‌گوید شهر زیست‌پذیر می‌تواند به کیفیت بالای زندگی کمک کند، شیوه زندگی و وضعیت سلامتی شهروندان را تحت تاثیر قرار دهد و نشان دهنده ثبات محیط ساخته شده باشد و بالاخره محمودی و دیگران (۲۰۱۵) زیست‌پذیری را بهبود کیفیت فضاهای شهری در شهرهای مدرن همراه با انسانی کردن آن‌ها تا حد ممکن می‌دانند.

در همین راستا نیز شهر سالم اولین بار در سال ۱۹۸۴ در مقاله‌ای به نام «شهر سالم» توسط پروفیسور لئونارد دوهل^۴ در کنفرانسی تحت عنوان «فراسوی مراقبت‌های بهداشتی» در تورنتوی کانادا مطرح گردید (AARP, 2005:2). دو سال بعد از آن از سوی سازمان بهداشت جهانی موضوع شهر سالم به عنوان یک جنبش جهانی مطرح و در زمستان سال ۱۹۸۶ دفتر منطقه‌ای سازمان بهداشت جهانی^۵ پیشنهادی را برای اجرای یک پروژه کوچک با هدف بهبود سطح بهداشت ارائه داد که به عنوان پروژه شهر سالم نامیده شد (مؤید فر، ۱۳۸۶:۳۲). در حال حاضر نیز بیش از ۱۱۰۰ شهر در نقاط مختلف جهان به طرح شهرهای سالم پیوسته‌اند. مفهوم شهر سالم در ایران نیز در سمپوزیوم شهرهای سالم در آذرماه ۱۳۷۰ در شهر تهران مطرح و مورد بررسی کارشناسان و صاحب‌نظران و مسئولان سازمان‌ها قرار گرفت (براتی و همکاران، ۱۳۹۰:۲۹). در پی برگزاری نخستین سمپوزیوم شهر سالم محدوده خدماتی شهرداری منطقه ۲۰ تهران-شهری با توجه به امکانات و نیازهای مبرم بهداشتی به عنوان نخستین محدوده اجرای ابتکارات شهر سالم در تهران انتخاب و ستاد شهر سالم تهران به عنوان ساختار هماهنگ‌کننده همکاری‌های بین‌بخشی و مشارکت‌های مردمی در اسفندماه ۱۳۷۱ در این شهر افتتاح شد و پس از بررسی‌های اولیه به ویژه با توجه به نیازهای مبرم مردم زحمتکش کوی ۱۳ آبان، این محله برای اجرای ابتکاری شهر سالم برگزیده شد (صالحی فرد، ۱۳۸۷:۱۵۶-۱۵۷). طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی شهر سالم شهری است که دارای محیط فیزیکی تمیز و امن باکیفیت بالا، داشتن اکوسیستم پایدار شهری، داشتن جامعه منسجم و نیرومند با حمایت دو جانبه از سوی مردم و دولت، ایجاد مشارکت همگانی در تصمیمات مربوط به زندگی، سلامت و رفاه، تأمین نیازهای اساسی، داشتن اقتصاد شهری زنده، نوآور و پویا (Hopkins: 2001, 112)، دسترسی به تجارب و منابع در سطح وسیع برای همه، تشویق جامعه برای ارتباط با میراث فرهنگی، داشتن حداقل سطح مناسب از بهداشت عمومی و داشتن ساختار شهری مناسب برخوردار است (قندچی و سیاح مفضلی، ۱۳۸۵:۷). این شهر نوعی جهت‌گیری و فرایند است و حرکتی تکاملی دارد (نقدی، ۱۳۸۲:۲۳۵).

3-Throsby

4-Leonard Duhl

5-World Health Organization

شکل ۱. طرح شهر سالم (Source: WHO, 2000)

جدول ۱. اصول اساسی سنجش زیست‌پذیری مطابق گزارش REDC

محیط	سرمایه اقتصادی	سرمایه اجتماعی	سرمایه انسانی
محیط طبیعی	خانه و مسکن	انسجام اجتماعی	تحصیلات
برنامه‌ریزی و توسعه	زیرساخت‌ها	شبکه‌های اجتماعی	اشتغال
سیمای منطقه‌ای	حمل و نقل	تفریحی و فراغتی	ساختار جمعیتی
زیرساخت‌های تفریحی و فراغتی	صنعت	ارزش‌های زیباشناختی	سلامت
آب و هوا	درآمد	رضایت فردی	خدمات

(Source: Greer et al, 2005:105)

جدول ۲. پیشینه پژوهش

نویسنده	سال	عنوان پژوهش	یافته‌ها
مولر و همکاران ^۶	۲۰۲۰	تغییرات طراحی شهرها بر اساس سلامت محوری: ارزیابی یک مدل فوق‌العاده	به ارائه یک الگوی نوآورانه در حیطه برنامه‌ریزی شهری و الگوهای حمل و نقل جهت استفاده بیشتر از فضای عمومی برای مردم، کاهش حمل و نقل موتوری، ارتقاء تحرک پایدار و شیوه‌های زندگی فعال، تأمین فضای سبز شهری و کاهش اثرات تغییرات آب و هوا در بارسلونا پرداختند. با اجرای این مدل از میزان آلودگی هوا، سروصدا، گرما و... جلوگیری شد و در نهایت راهکارهایی برای مقابله با چالش‌های محیط زیست و الگوی بهینه‌ای جهت سلامت ارائه شد.

<p>به اجرای طرح سلامت در مادرید به خاطر حجم بالای آلودگی در سال ۲۰۲۰ با توجه به تعداد سالانه مرگ‌ومیر که ناشی از قرار گرفتن در معرض طولانی مدت با توجه به توزیع مکانی آلاینده‌های هوا، بالاترین تخمین مرگ‌ومیر مربوط به مرکز شهر از جمله مادرید مرکزی بود، اثرات مثبت سلامتی ناشی از کاهش آلودگی را به مراتب با اجرای این طرح کاهش دادند.</p>	<p>ارزیابی اثرات سلامت با اجرای طرح کیفیت هوای شهر مادرید</p>	<p>۲۰۱۹</p>	<p>ایزکیوردو و همکاران^۷</p>
<p>از قیاس یک انسان سالم استفاده کردند و یک شهر سالم را به عنوان یک وضعیت کامل از نظر جمعیتی، زیرساختی و زیست-محیطی تعریف و کلیه مؤلفه‌ها که در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۵ چارچوبی برای معاینه بهداشت شهر مبتنی بر مؤلفه در سه شهر بزرگ چین (پکن، شانگهای و شنزن) ساخته و آزمایش شده بود را مورد بررسی قرار دادند.</p>	<p>بررسی شهر سلامت محور با اجرای یک روش ارزیابی فازی</p>	<p>۲۰۱۸</p>	<p>وو و همکاران^۸</p>
<p>در جهت بهبود سلامت شهرهای چین با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از پرسش‌نامه در برابر ۱۵ شهر سالم تعدادی شهر را برای گروه مقایسه با آن‌ها به عنوان شهر ناسالم انتخاب کردند. نتایج نشان داد که ابتکار شهرهای سالم چین یک کمپین سلامت عمومی در سراسر کشور بوده است که به مدت ۲۵ سال در حال اجرا است. بطوریکه «چین سالم ۲۰۳۰» یک استراتژی ملی کلیدی برای بهبود سلامت جمعیت شده است.</p>	<p>تأثیر ابتکار شهرهای سالم چین در محیط‌زیست شهری مطالعه تطبیقی دو گروه شهرهای سالم و ناسالم</p>	<p>۲۰۱۷</p>	<p>یو و همکاران^۹</p>
<p>به ارائه الگوی شهر سالم در راستای تحقق زیست‌پذیری منطقه یک تهران پرداختند. بعد از مشخص کردن ابعاد و شاخص‌های تحقیق (در قالب ابعادی دو سویه) داده‌های مورد نظر از طریق نرم‌افزار Lisrel و آزمون تحلیل عاملی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و برای تایید نهایی مدل اطلاعات در نرم‌افزار Smart PLS وارد و اقدام به انجام تایید مدل نمودند. نتایج تحلیل‌ها نشان داد که تمام روابط با ۹۹ درصد اطمینان مورد تایید بودند و هیچ‌کدام از شاخص‌ها بار عاملی کمتر از ۰/۵ نداشتند و ضریب معنی‌داری تمامی شاخص‌ها مورد تایید بود و بار عاملی کلیه</p>	<p>ارائه الگوی شهر سالم در راستای تحقق زیست-پذیری مناطق شهری (مورد مطالعه: منطقه یک تهران)</p>	<p>۱۴۰۱</p>	<p>اوطاری و همکاران</p>

7-Izquierdo et al.

8-Wu et al.

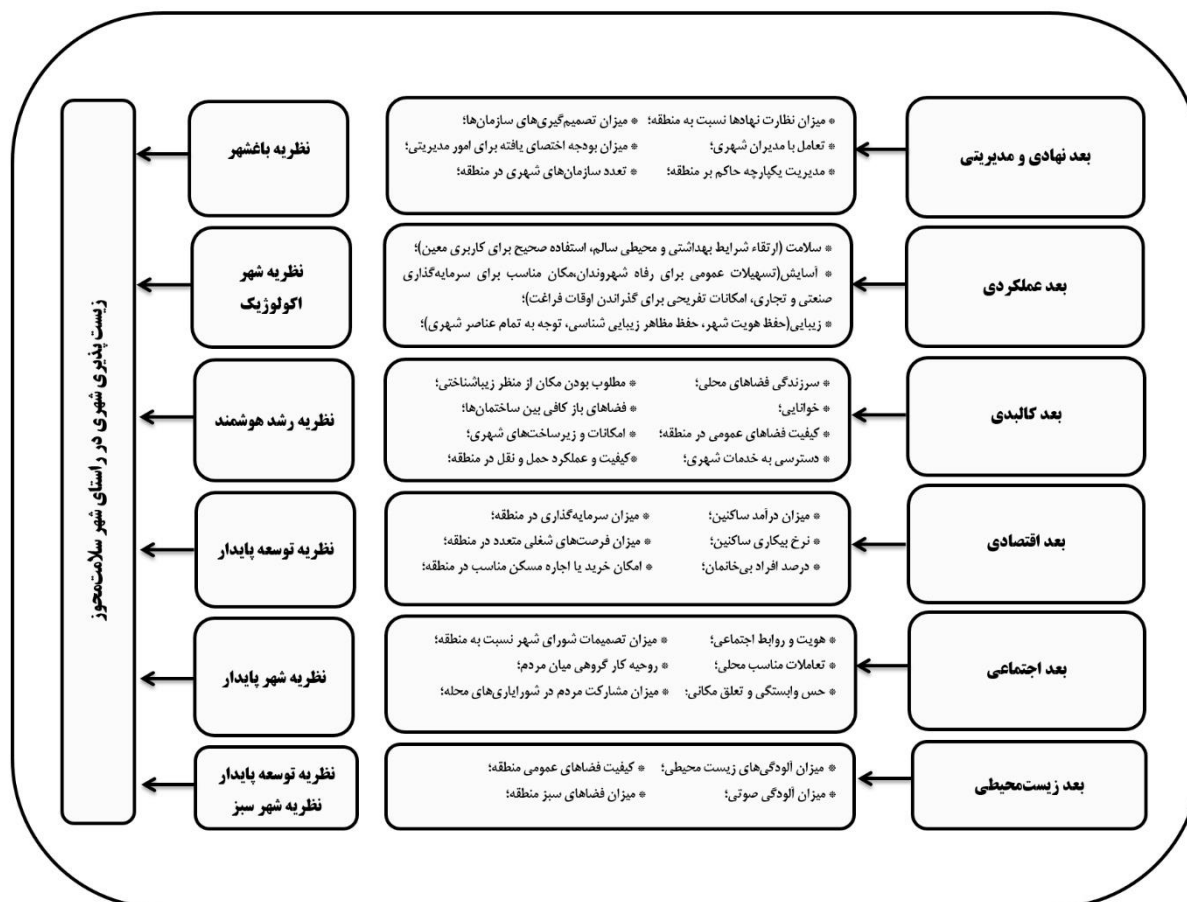
9-Yue et al.

سؤال‌ها بالاتر از ۰/۷ بوده و کلیه شاخص‌ها از نظر همگن بودن با متغیرها، مورد تأیید قرار گرفتند.			
به تحلیل کارایی و رتبه‌بندی شاخص‌های شهر سالم از طریق ۳۶ شاخص (اقتصادی، اجتماعی، خدمات بهداشتی، زیست محیطی و مراقب بهداشتی) با روش پژوهش توصیفی-تحلیلی پرداختند. برای تجزیه تحلیل داده‌ها از فن برنامه‌ریزی خطی ناپارامتریک تحلیل پوششی داده‌ها، روش کارایی متقاطع، مدل آنتروپی شانون و نرم‌افزار DEA Solver استفاده شد. نتایج حاصله از این پژوهش نشان داد از لحاظ کارایی نسبی شهرستان اهواز به دلیل مرکزیت استان و برخورداری از امکانات و خدمات زیرساختی و بهداشتی با یک فاصله نسبی زیاد با بیشترین میزان کارایی و سطح عملکرد عالی رتبه اول را به خود اختصاص داده و شهرستان‌های دزفول، شوش، خرمشهر، شوشتر، آبادان، مسجد سلیمان و بهبهان به عنوان شهرستان‌های نیمه کارا انتخاب شدند.	تحلیل کارایی شهرستان‌های استان خوزستان از لحاظ شاخص‌های شهر سالم با استفاده از تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)	۱۴۰۰	مرصوسی و همکاران
به تحلیل ویژگی‌های یک محله سالم در محله ۳ شهر ایوان در استان ایلام با روش توصیفی-تحلیلی پرداختند. برای تحلیل این محله سالم از ۴ مؤلفه میزان آسایش، میزان امنیت، قابل دسترسی بودن و دسترسی محله، جهت ارزیابی میزان رضایت شهروندان محله استفاده شد. تحلیل داده‌ها متناسب با اهداف فرعی ترسیم شده از طریق آماره تی‌تست و تحلیل رگرسیون خطی انجام گرفت. نتایج تحلیلی پژوهش داد که مؤلفه دسترسی با میزان اختلاف از میانگین ۴۱/۳۹ و میزان اریب از مرکز ۰/۱۲۳ از دیدگاه شهروندان در وضعیت مناسبی در محله قرار دارد. تحلیل رگرسیونی مؤلفه-های پژوهش نشان داد که با توجه میزان بتای بدست آمده و سطح معنی‌داری با اطمینان ۰/۹۵ مؤلفه‌های پژوهش در سالم‌سازی محله ۳ ایوان تأثیر مستقیم دارند.	تحلیل ویژگی‌های یک محله سالم از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی: محله ۳ شهر ایوان)	۱۳۹۸	بردی آنامرادنژاد و همکاران
به بررسی شاخص‌های شهر سالم در شهرستان‌های استان خوزستان پرداختند. روش مطالعه در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌های مورد نیاز از سالنامه آماری ۱۳۹۰ استان خوزستان جمع‌آوری شد. به منظور تحلیل داده‌ها و سنجش میزان برخورداری شهرستان‌های استان از شاخص‌های شهر سالم ۳۴ متغیر در قالب شاخص‌های سلامت، بهداشتی-درمانی، اقتصادی-	میزان برخورداری شهرستان‌های استان خوزستان از شاخص‌های شهر سالم	۱۳۹۷	نظم فر و علی بخشی

اجتماعی و زیست‌محیطی پس از وزن‌دهی به روش آنتروپی شانون در نهایت با استفاده از مدل تصمیم‌گیری چند معیاره الکترونیک رتبه‌بندی شده‌اند.			
به شیوه توصیفی-تحلیلی به ارزیابی نمای شهر سالم با ارزیابی ۱۸ شاخص فرعی در قالب ۳ مولفه اجتماعی، زیست‌محیطی و سلامتی در مناطق مختلف کلان‌شهر اهواز بر مبنای آمار سال ۱۳۹۰ و در راستای هدف اصلی پژوهش پرداختند. داده‌های نظری پژوهش به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری و پس از استخراج شاخص‌ها، اوزان هر شاخص از مدل TOPSIS بدست آمد. سپس اوزان حاصل از آنتروپی شانون و مدل تاپسیس در نقشه‌های فواصل اعمال و با بهره‌گیری از برنامه جانبی Kriging، درون‌یابی شد. در نهایت خروجی نهایی با ابزار Fuzzy Overlay و گامای ۰/۹ استخراج شد. تحلیل یافته‌ها نشان داد که مناطق یک، سه و هفت از لحاظ برخورداری از نظر شاخص‌های شهر سالم در حال توسعه می‌باشند.	استخراج و سنجش شاخص‌های شهر سالم در مناطق هشت‌گانه شهر اهواز	۱۳۹۶	ده چشمه و پرویزیان
استنتاج حاصل از این تحقیق حاکی از آن بود که اراضی واقع در مشرق و جنوب شرقی، زمین‌های بایر درون بافت شهر و همچنین برخورداری بودن از مراکز دانشگاهی، بهترین نقاط قوت توسعه فیزیکی شهر محسوب می‌شوند. کمبود شدید کاربری فضای سبز در شهر، مناسب نبودن سیستم شبکه‌بندی شهر، نبود ساخت‌وساز عمودی به نسبت تمرکز بیشتر جمعیت در مرکز شهر و فقدان سیستم فاضلاب شهری در سطح کل شهر از نقاط ضعف به شمار می‌روند.	تحلیلی بر قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه فیزیکی شهر نورآباد ممسنی، با تأکید بر شاخص‌های شهر سالم در مدل SWOT	۱۳۹۵	شمس‌الدینی و همکاران
منطقه ۱۱ شهرداری مشهد از نظر شاخص‌های سلامت با وضعیت مطلوب و استاندارد شهر سالم فاصله دارد و نیاز به مشارکت هر چه بیشتر شهروندان و همکاری سازمان‌های مختلف را می‌طلبد.	تحلیلی بر شاخص‌های شهر سالم (مطالعه موردی: منطقه ۱۱ شهرداری مشهد)	۱۳۹۴	رهنما و همکاران

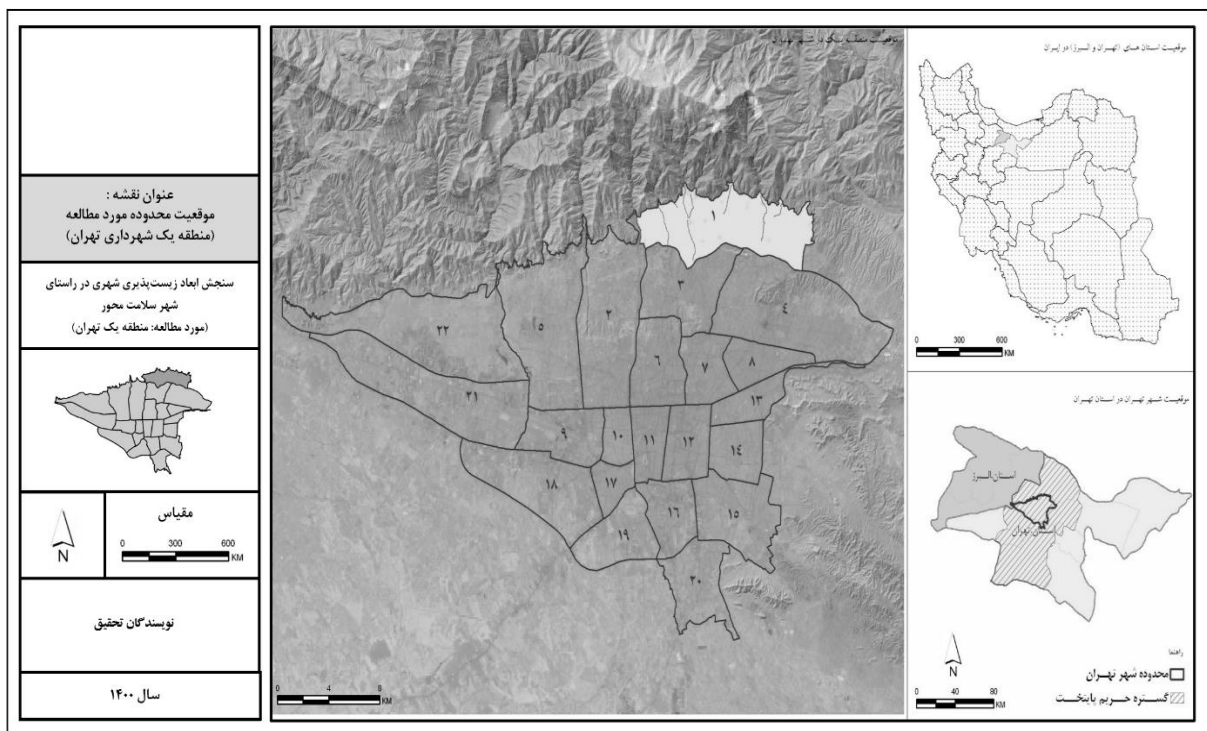
مواد و روش‌ها

روش تحقیق در مقاله حاضر توصیفی - تحلیلی و از نوع تحقیقات پژوهشی - کاربردی می‌باشد که از یکسو با مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای به بررسی ابعاد، تعاریف و چارچوب نظری تحقیق و از سوی دیگر با مشاهدات میدانی دقیق و همچنین مراجعه به سازمان‌ها و ادارات ذیربط به گردآوری داده‌ها و اطلاعات لازم در محدوده مورد مطالعه برای دستیابی به سؤالات تحقیق می‌پردازد. جامعه آماری ما در این پژوهش خبرگان سازمانی و ساکنان منطقه یک تهران می‌باشند. نخست اطلاعات لازم را از طریق پرسش‌نامه و سپس مصاحبه با ساکنان این منطقه بدست آمد. حجم نمونه ما در این پژوهش ۳۸۴ نفر می‌باشد که از طریق پرسش‌نامه‌هایی که در سطح منطقه توزیع کرده‌ایم به آن‌ها دست یافته‌ایم. برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است؛ حجم نمونه در سطح اطمینان ۹۵ درصد برابر با ۹۸ می‌باشد؛ روش نمونه‌گیری نیز براساس نمونه‌گیری ساده تصادفی می‌باشد. پرسش‌نامه‌ها با استفاده از مقیاس - گذاری طیف لیکرت در قالب ۱۲ مولفه و ۹۴ سوال طراحی شد. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ تایید شد که ۰/۸۵۱ بدست آمده است که نشان می‌دهد پایایی پرسش‌نامه‌ها در سطح قابل قبولی می‌باشد.

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش (نویسندگان، ۱۴۰۱)

منطقه یک شهرداری تهران که متأثر از جریان کلی توسعه شهری تهران است که دارای اهمیت بیشماری می‌باشد. این منطقه به علت آب‌وهوای خوب بخصوص در ارتفاعات، همچنین بافت روستایی یا باغ شهر، وجود مراکز خرید، گردشگری غنی، پارک‌های قدیمی و جنگلی، زیارتگاه، مسیرهای منتهی به کوهستان (دریوند، درکه، توچال و...) مطرح است. این منطقه به خاطر وجود طراحی و بافت خاص (بافت سنتی و مدرن) و باغشهر بودن آن توان تبدیل به قطب بزرگ سلامت محوری در راستای تحقق الگوی کاملی از یک منطقه زیست‌پذیر را دارد. لذا در راستای اهداف تحقیق با توجه به مهم‌ترین ابعاد و مؤلفه‌های سلامت محوری و زیست‌پذیری می‌خواهیم به اصول اساسی شهر سلامت محور در راستای زیست‌پذیرتر شدن منطقه بپردازیم. سپس با استفاده از نرم‌افزار ArcGIS پراکنش ابعاد مختلف تحقیق را در قالب نمودار نقشه نشان می‌دهیم.

شکل ۳. نقشه موقعیت محدوده مورد مطالعه

(منبع: مطالعات پشتیبان طرح جامع تهران ۱۳۸۶)

یافته‌های تحقیق

مطالعه شاخص‌های زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور و بررسی وضعیت موجود براساس مؤلفه‌های گوناگون آن در جهت پر رنگ کردن نقاط قوت موجود و ارائه راهکار جهت برطرف کردن نواقص، امری است که می‌تواند جهت بهبود طرح‌های شهری و توجه به شهرسازی انسان مدار، مؤثر واقع گردد. در همین راستا در این بخش با توجه به سؤالات پرسش‌نامه ابعاد مؤثر بر "سنجش و پراکنش فضایی زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور" را در قالب زیر دسته‌بندی کرده و سپس با توجه به نتایج حاصله به توضیح این ابعاد خواهیم پرداخت.

جدول ۳. ابعاد کالبدی زیست‌پذیری شهری در راستای شهرسلامت محور

ابعاد	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
بعد نهادی-مدیریتی	میزان نظارت نهادها نسبت به منطقه؛	۵۲،۱	۳۹،۱	۸،۸	-	-
	تعامل با مدیران شهری؛	۵۲،۳	۳۸،۸	۸،۹	-	-
	مدیریت یکپارچه حاکم بر منطقه؛	۴۷،۷	۵۲،۳	-	-	-
	تعدد سازمان‌های شهری در منطقه؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	میزان تصمیم‌گیری‌های سازمان‌ها؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	میزان بودجه اختصاص یافته برای امور مدیریتی؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-

با توجه به جدول فوق از زیرمجموعه بعد نهادی-مدیریتی (میزان نظارت نهادها نسبت به منطقه) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۳۴) مربوط به گزینه متوسط است که نشان می‌دهد میزان نظارت نهادها نسبت به منطقه خیلی زیاد است. از زیر مجموعه بعد نهادی-مدیریتی (تعامل با مدیران) بیشترین فراوانی (۲۰۱) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۳۴) مربوط به گزینه متوسط است که نشان می‌دهد تعامل با سازمان‌های شهری در منطقه خیلی زیاد است. از زیر مجموعه بعد نهادی-مدیریتی (مدیریت یکپارچه حاکم بر منطقه) بیشترین فراوانی (۲۰۱) مربوط به گزینه زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۳) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد مدیریت یکپارچه حاکم بر منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد نهادی-مدیریتی (تعدد سازمان‌های شهری در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد تعامل سازمان‌های شهری در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد نهادی-مدیریتی (میزان تصمیم‌گیری سازمان‌ها) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد میزان تصمیم‌گیری سازمان‌ها در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد نهادی-مدیریتی (میزان بودجه اختصاص یافته برای امور مدیریتی) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد تعامل مدیران شهری در منطقه خیلی زیاد و زیاد است.

جدول ۴. ابعاد کالبدی-محیطی زیست‌پذیری شهری در راستای شهرسلامت محور

ابعاد	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
بعد کالبدی-محیطی	سرزندگی فضاهای محلی؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	خوانایی؛	۵۹،۴	۴۰،۶	-	-	-
	کیفیت فضاهای عمومی در منطقه؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	دسترسی به خدمات شهری؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	مطلوب بودن مکان از منظر زیباشناختی؛	۵۲،۱	۴۷،۹	-	-	-
	فضاهای باز کافی بین ساختمان‌ها؛	۴،۹	۶۷،۲	۲۷،۹	-	-
	امکانات و زیرساخت‌های شهری؛	۵۷،۸	۴۲،۲	-	-	-
	سرزندگی فضاهای محلی؛	۱۱،۵	۶۴،۸	۲۳،۷	-	-

با توجه به جدول فوق که ارزیابی سوال اول از زیر مجموعه بعد کالبدی-محیطی (سرزندگی فضاهای شهری) است. بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد سرزندگی فضاهای شهری در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی-محیطی (خوانایی)

بیشترین فراوانی (۲۲۸) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۵۶) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد خوانایی منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (کیفیت فضاهای عمومی در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد کیفیت فضاهای عمومی در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (دسترسی به خدمات شهری) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد دسترسی به خدمات شهری در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (مطلوب بودن مکان از منظر زیباشناسی) بیشترین فراوانی (۲۰۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۸۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد مطلوب بودن مکان از منظر زیباشناسی در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (فضاهای باز کافی بین ساختمان‌ها) بیشترین فراوانی (۲۵۸) مربوط به گزینه زیاد و کمترین فراوانی (۱۹) مربوط به گزینه خیلی زیاد است که نشان می‌دهد فضاهای باز کافی بین ساختمان‌ها زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (امکانات و زیرساخت‌های شهری) بیشترین فراوانی (۲۲۲) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۶۲) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد امکانات و زیرساخت‌های شهری در منطقه خیلی زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (کیفیت و عملکرد حمل‌ونقل در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۴۹) مربوط به گزینه زیاد و کمترین فراوانی (۴۴) مربوط به گزینه خیلی زیاد است که نشان می‌دهد کیفیت و عملکرد حمل‌ونقل در منطقه زیاد و خیلی زیاد است.

جدول ۵. ابعاد اقتصادی زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور

ابعاد	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
بعد اقتصادی	میزان درآمد ساکنین؛	۵۸,۳	۳۰,۸	۱۰,۹	-	-
	نرخ بیکاری ساکنین؛	-	-	-	۵۱,۰	۴۹,۰
	درصد افراد بی‌خانمان؛	-	-	-	۵۱,۰	۴۹,۰
	میزان سرمایه‌گذاری در منطقه؛	۸۴,۹	۱۵,۱	-	-	-
	میزان فرصت‌های شغلی متعدد در منطقه؛	۸۴,۹	۱۵,۱	-	-	-
	امکان خرید یا اجاره مسکن مناسب در منطقه؛	-	۲۷,۶	۷۲,۴	-	-

با توجه به جدول فوق که ارزیابی سؤال اول از زیر مجموعه بعد اقتصادی (میزان درآمد ساکنین) است. بیشترین فراوانی (۲۲۴) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۴۲) مربوط به گزینه متوسط است که نشان می‌دهد میزان درآمد ساکنین در منطقه خیلی زیاد است. از زیر مجموعه بعد کالبدی- محیطی (نرخ بیکاری ساکنین) بیشترین فراوانی (۱۹۶) مربوط به گزینه کم و کمترین فراوانی (۱۸۸) مربوط به گزینه خیلی کم است که نشان می‌دهد نرخ بیکاری ساکنین در منطقه کم و خیلی کم است. از زیر مجموعه بعد اقتصادی (درصد افراد بی‌خانمان) بیشترین فراوانی (۱۹۶) مربوط به گزینه کم و کمترین فراوانی (۱۸۸) مربوط به گزینه خیلی کم است که نشان می‌دهد درصد افراد بی‌خانمان در منطقه کم و خیلی کم است. از زیر مجموعه بعد اقتصادی (میزان سرمایه‌گذاری در منطقه) بیشترین فراوانی (۳۲۶) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۵۸) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد میزان سرمایه‌گذاری در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد اقتصادی (میزان فرصت‌های شغلی در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۷۸) مربوط به گزینه متوسط و کمترین فراوانی (۱۰۶) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد میزان

فرصت‌های شغلی در منطقه زیاد و متوسط است. از زیر مجموعه بعد اقتصادی (امکان خرید یا اجاره مسکن مناسب در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۷۸) مربوط به گزینه متوسط و کمترین فراوانی (۱۰۶) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد امکان خرید یا اجاره مسکن مناسب در منطقه متوسط و زیاد است.

جدول ۶. ابعاد اجتماعی زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور

ابعاد	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
بعد اجتماعی	میزان حس تعلق مردم به مکان زندگی خود؛	۵۷,۸	۴۲,۲	-	-	-
	میزان تعامل و ارتباط با مردم؛	-	-	-	۴۲,۲	۵۷,۸
	میزان امنیت فردی و اجتماعی در منطقه؛	۴۲,۹	۵۷,۱	-	-	-
	مشارکت در تصمیم‌گیری شورای شهر و شهرداری؛	-	-	۲۰,۱	۷۹,۹	-

با توجه به جدول فوق که ارزیابی سؤال اول از زیر مجموعه بعد اجتماعی (تعامل مردم با مکان زندگی خود) است. بیشترین فراوانی (۲۲۲) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۶۲) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد تعامل مردم با مکان زندگی خود در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد اجتماعی (میزان تعامل و ارتباط با مردم) بیشترین فراوانی (۲۲۲) مربوط به گزینه خیلی کم و کمترین فراوانی (۱۶۲) مربوط به گزینه کم است که نشان می‌دهد میزان تعامل و ارتباط مردم در منطقه خیلی کم و کم است. از زیر مجموعه بعد اجتماعی (امنیت فردی و اجتماعی در منطقه) بیشترین فراوانی (۱۸۹) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۹۵) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد امنیت فردی و اجتماعی در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد اجتماعی (تصمیم‌گیری شورای شهر و شهرداری) بیشترین فراوانی (۳۰۷) مربوط به گزینه کم و کمترین فراوانی (۷۷) مربوط به گزینه متوسط است که نشان می‌دهد تصمیم‌گیری شورای شهر و شهرداری در منطقه کم و متوسط است.

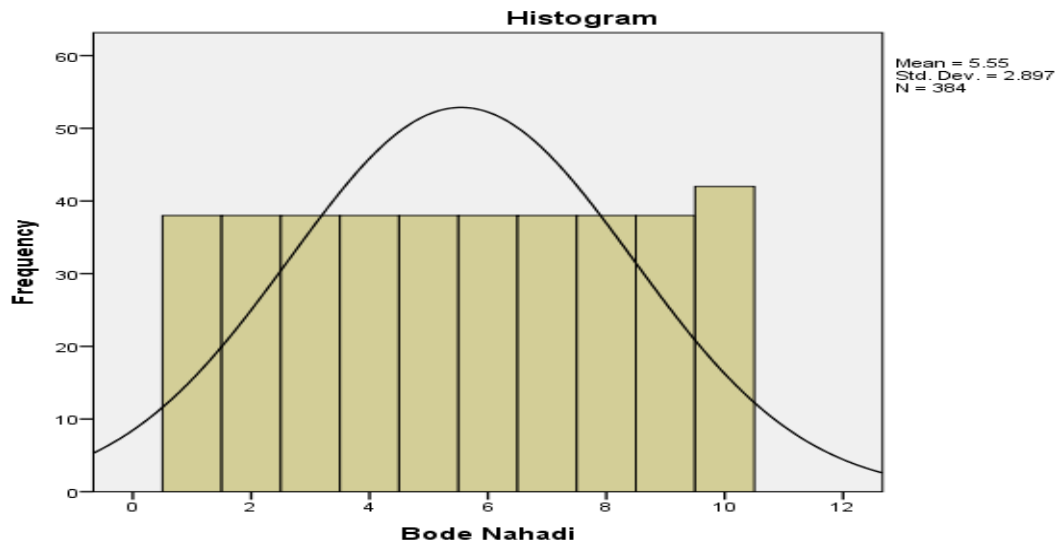
جدول ۷. ابعاد زیست محیطی زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور

ابعاد	شاخص	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
بعد زیست محیطی	میزان آلودگی‌های زیست‌محیطی؛	-	-	-	۸۲,۶	۱۷,۴
	میزان آلودگی صوتی؛	-	۵,۲	۴,۷	۶۶,۴	۲۳,۷
	کیفیت فضاهای عمومی منطقه؛	۷۰,۳	۲۹,۷	-	-	-
	میزان فضاهای سبز منطقه؛	۱۸,۴	۸۱,۶	-	-	-

با توجه به جدول فوق که ارزیابی سؤال اول از زیر مجموعه بعد زیست‌محیطی (میزان آلودگی‌های زیست‌محیطی) است. بیشترین فراوانی (۳۱۷) مربوط به گزینه کم و کمترین فراوانی (۶۷) مربوط به گزینه خیلی کم است که نشان می‌دهد میزان آلودگی‌های زیست‌محیطی در منطقه کم و خیلی کم است. از زیر مجموعه بعد زیست‌محیطی (میزان آلودگی صوتی) بیشترین فراوانی (۲۵۵) مربوط به گزینه کم و کمترین فراوانی (۱۸) مربوط به گزینه متوسط است که نشان می‌دهد میزان آلودگی صوتی در منطقه متوسط و کم است. از زیر مجموعه بعد زیست‌محیطی (کیفیت فضاهای عمومی در منطقه) بیشترین فراوانی (۲۷۰) مربوط به گزینه خیلی زیاد و کمترین فراوانی (۱۱۴) مربوط به گزینه زیاد است که نشان می‌دهد کیفیت فضاهای عمومی در منطقه خیلی زیاد و زیاد است. از زیر مجموعه بعد زیست‌محیطی (میزان فضاهای باز در منطقه) بیشترین فراوانی (۳۱۵) مربوط به گزینه زیاد و کمترین فراوانی (۶۹) مربوط به گزینه خیلی زیاد است که نشان می‌دهد میزان فضاهای باز در منطقه زیاد و خیلی زیاد است.

سنجش نرمال بودن متغیرهای تحقیق و آزمون اسمیرنوف کولوموگراف در اینجا ابتدا نرمال بودن متغیرهای تحقیق ترسیم می‌شود و سپس برای سنجش از آزمون آماری اسمیرنوف کولوموگراف استفاده می‌شود.

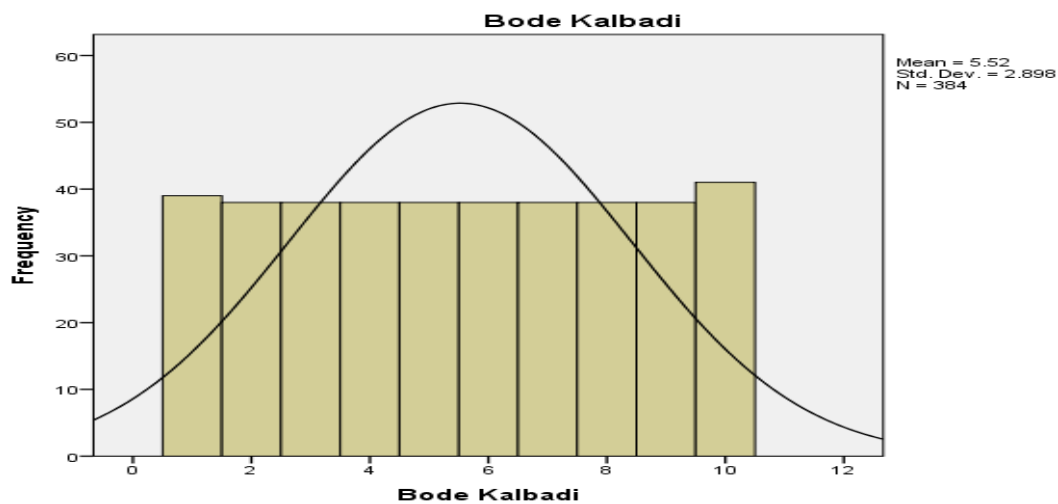
بررسی نرمال بودن بعد نهادی-مدیریتی

شکل ۴. هیستوگرام بعد نهادی-مدیریتی

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

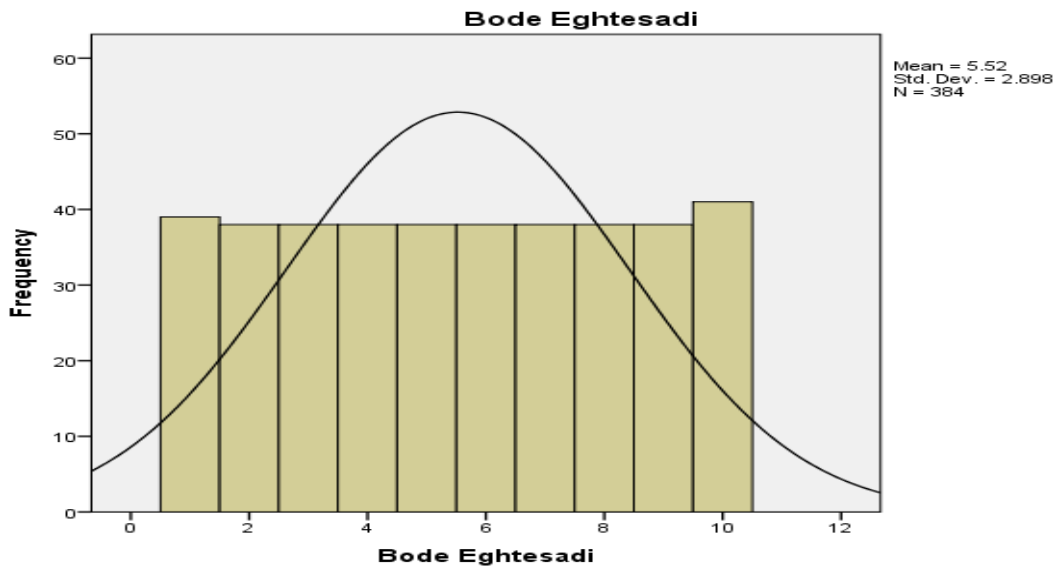
بررسی نرمال بودن بعد کالبدی-محیطی

شکل ۵. هیستوگرام بعد کالبدی-محیطی

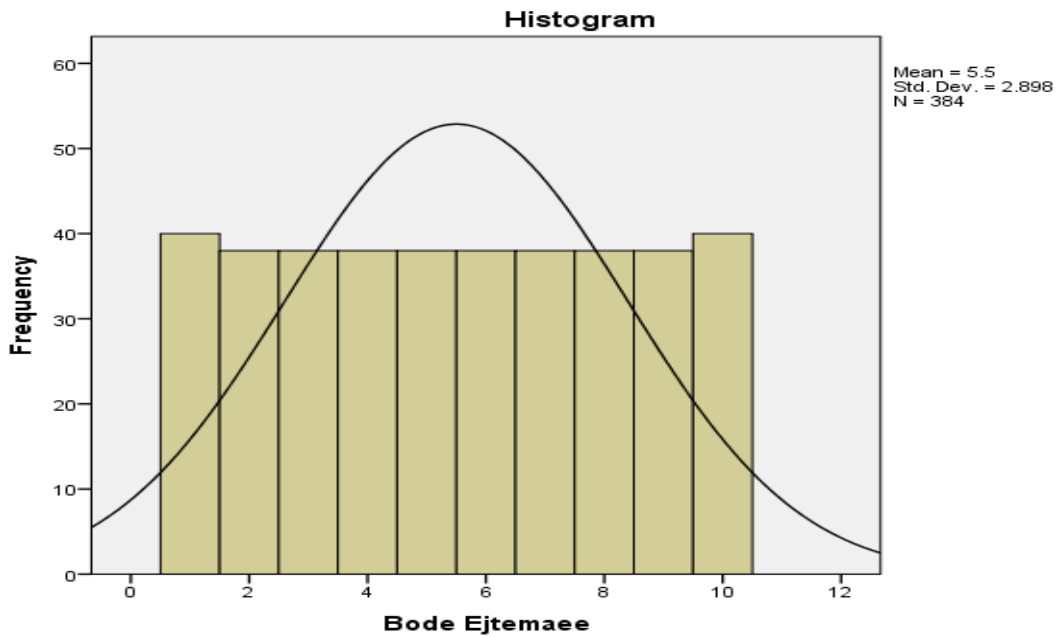
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

بررسی نرمال بودن بعد اقتصادی

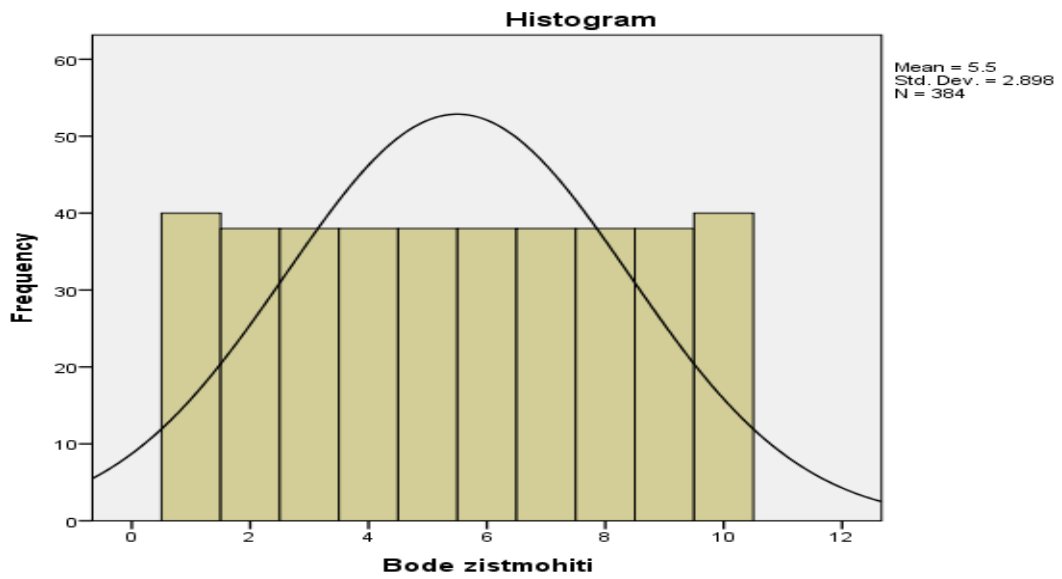
شکل ۶. هیستوگرام بعد اقتصادی
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

بررسی نرمال بودن بعد اجتماعی

شکل ۷. هیستوگرام بعد اجتماعی
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

بررسی نرمال بودن بعد زیست محیطی

شکل ۸. هیستوگرام بعد زیست محیطی
(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

همان طور که در نمودارهای بالا مشاهده می شود، تمام ابعاد تحقیق از توزیع نرمال برخوردار هستند (منحنی توزیع شبیه زنگوله است).

جدول ۸. سنجش ابعاد زیست پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور

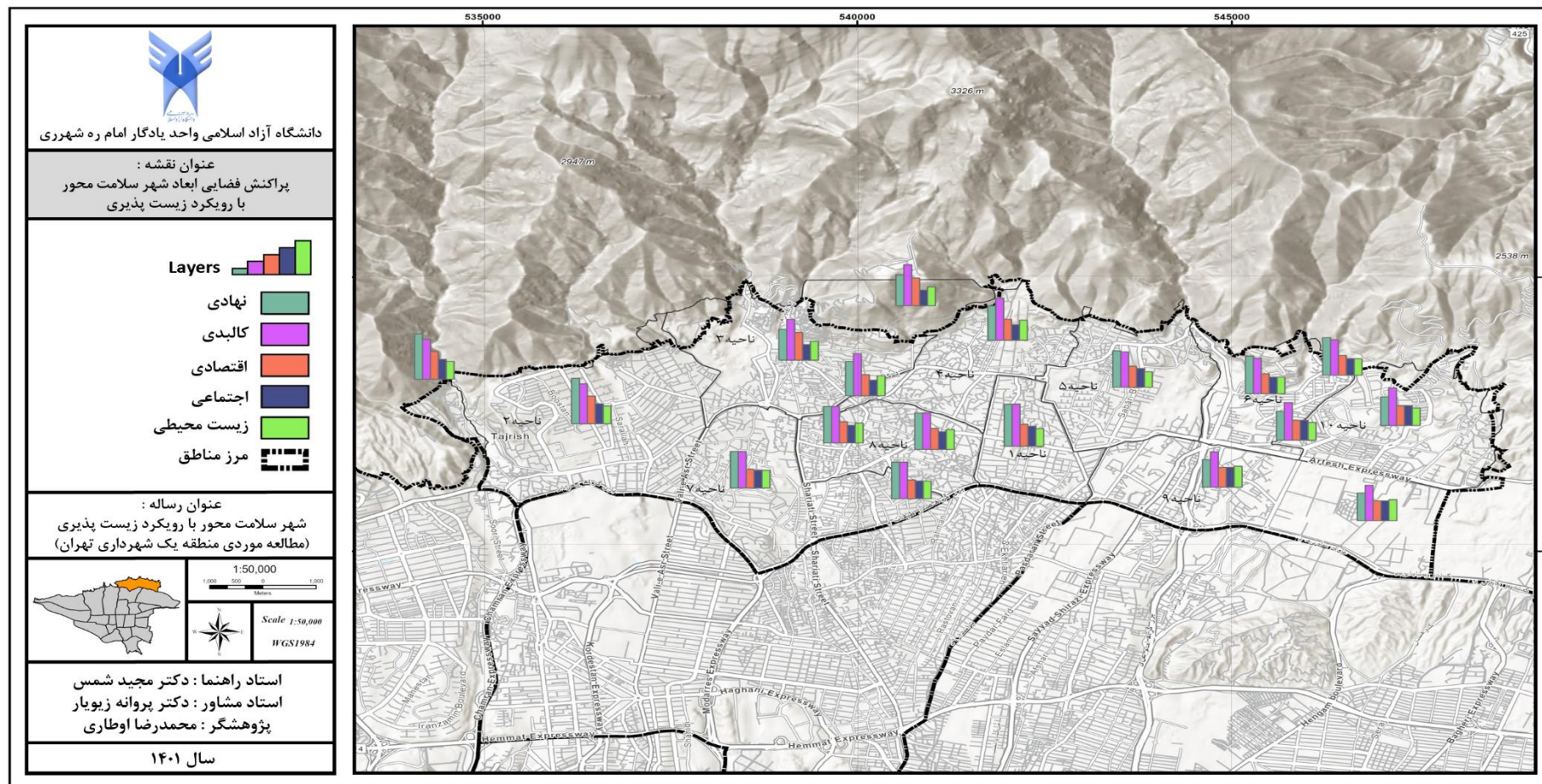
		Bode Nahadi	Bode Kalbadi	Bode Eghtesadi	Bode Ejtemaee	Bode Zistmohiti
N	Valid	384	384	384	384	384
	Missing	0	0	0	0	0
Mean		5.55	5.52	5.52	5.50	5.50
Std. Error of Mean		.148	.148	.148	.148	.148
Median		6.00	6.00	6.00	5.50	5.50
Mode		10	10	10	1 ^a	1 ^a
Std. Deviation		2.897	2.898	2.898	2.898	2.898
Variance		8.395	8.396	8.396	8.397	8.397
Range		9	9	9	9	9
Minimum		1	1	1	1	1
Maximum		10	10	10	10	10
Sum		2130	2121	2121	2112	2112

(منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

جدول ۹. آزمون اسمیرنوف کولوموگراف ابعاد تحقیق

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test						
		Bode Nahadi	Bode Kalbadi	Bode Eghtesadi	Bode Ejtemaee	Bode Zistmohiti
N		384	384	384	384	384
Normal Parameters	Mean	5.00	4.00	4.52	5.00	5.00
	Std. Deviation	.000	.000	.504	.000	.000
Most Extreme Differences	Absolute					.348
	Positive					.331
	Negative					-.348
Kolmogorov-Smirnov Z						0.0480
Asymp. Sig. (2-tailed)						.000

همان‌طور که در جدول بالا مشاهده می‌شود، ابعاد تحقیق از توزیع نرمال برخوردار هستند (مقدار توزیع Z کوچک‌تر از ۰/۰۵ می‌باشد).

شکل ۹. نقشه پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران (منبع: نویسندگان، ۱۴۰۱)

در شکل (۱) پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران بیشترین میزان تأثیر ابعاد زیست‌پذیری شهری در ناحیه (۲) و کمترین میزان تأثیر در ناحیه (۱۰) منطقه نشان داده شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

رشد شتابان زندگی شهری طی چند دهه اخیر مشکلات فراوانی را برای شهر و شهروندان ایجاد کرده است. افزایش فقر در شهرها، دسترسی ناکافی به مسکن و خدمات اصلی شهری، بیگانگی شهروندان از یکدیگر، ایجاد زاغه‌ها و مسکن‌های غیرقانونی، سیستم حمل‌ونقل ناکافی و نارسایی امکانات اصلی شهری، آلودگی‌های محیطی و ... نتیجه رشد سریع شهرنشینی در کشورهای جهان است که گریبان‌گیر مجتمع‌های زیستی شده و سلامت جوامع شهری را به خطر انداخته است. با رشد سریع جمعیت و گسترش روزافزون شهرنشینی در جهان، به ویژه در خلال قرن بیستم، ناظر طرح مقوله‌های جدیدی در ارتباط با انسان و سلامت هستیم. تفکر نوین توسعه پایدار با محوریت بهبود وضعیت محیطی، سلامت زیست، کیفیت زندگی انسان و غیره یکی از مهم‌ترین موارد مذکور است که در بطن خود ایده‌هایی همچون شهر سالم را می‌پروراند. این تفکر از دهه ۱۹۸۰ موضوع شهر سالم را از سوی سازمان بهداشت جهانی مطرح کرد که مبتنی بر همکاری میان بخشی و مشارکت مردمی در زمینه دستیابی به برنامه‌ریزی سلامت است. شهر سالم، آرمان شهری است که دستیابی به آن در طول قرون و اعصار گذشته همیشه مورد توجه فلاسفه و اندیشمندان قرار داشته است و امروزه نیز در دستور کار برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران بخش‌های مختلف جامعه از جمله برنامه‌ریزان توسعه قرار گرفته است. زیست‌پذیری نیز به عنوان کیفیت زندگی تجربه شده توسط ساکنان یک شهر یا یک منطقه تعریف می‌شود. کیفیت زندگی شهروندان نیز به میزان دسترسی آن‌ها به زیرساخت‌ها (حمل و نقل، ارتباطات، آب و بهداشت) غذا، هوای پاک، مسکن مناسب، شغل راضی‌کننده و فضای سبز و پارک‌ها بستگی دارد. "شهر سلامت محور" یا "شهر سالم" از جمله رویکردهایی است که به حوزه علوم شهری رسوخ کرده و مورد توجه سازمان‌های جهانی و مدیران و برنامه‌ریزان شهری قرار گرفته است. از همان ابتدا که زیستگاه‌هایی به صورت شهر درآمدند و تبدیل به محل تجمع، محل ارتباط و در کنار هم قرار گرفتن گروه‌های انسانی شدند، قاعدتاً برای اینکه این کانون‌های زیستی به یکی از ابعاد وجودی انسان که سلامتی است، پاسخ بدهند این مفهوم مطرح بوده است.

داده‌های تحقیق حاضر با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده‌اند که برای سنجش روایی آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شد؛ پایایی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ تایید شد که $0/851$ بدست آمده است که نشان می‌دهد پایایی پرسش‌نامه‌ها در سطح قابل قبولی می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شد که 384 پرسش‌نامه توزیع شده است.

بعد از مشخص کردن ابعاد و شاخص‌های تحقیق داده‌های مورد نظر از طریق نرم‌افزار SPSS و سپس سنجش نرمال بودن متغیرهای تحقیق از طریق آزمون اسمیرنوف کولوموگراف مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج ارزیابی‌های موجود نشان داد بعد نهادی-مدیریتی با بیشترین میزان تأثیر در رده اول و سپس به ترتیب بعد کالبدی-محیطی، بعد اقتصادی، بعد اجتماعی و بعد زیست محیطی بیشترین میزان تأثیر را در بین ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای

تحقق شهر سلامت محور در منطقه یک تهران را دارا بودند. پژوهش حاضر همچنین با تحقیقات مولر و همکاران- (۲۰۲۰)، وو و همکاران (۲۰۱۸)، یو و همکاران (۲۰۱۷)، ده چشمه و پرویزیان (۱۳۹۶)، شمعی و همکاران (۱۳۹۴)، پیری و همکاران (۱۳۹۴)، مسگران و همکاران (۱۳۹۳)، لطفی و همکاران (۱۳۹۲)، زیاری و جانبابانژاد (۱۳۹۱) که تغییرات طراحی شهرها را بر اساس شاخص‌های سلامت محوری سنجیدند، مطابقت دارد. به‌طور کلی مفهوم شهر زیست‌پذیر و شهر سالم جزء در سایه پایداری، کیفیت زندگی، کیفیت مکان و اجتماعات سالم تحقق نخواهد یافت و اصول کلیدی این مفاهیم به برابری، عدالت، امنیت، مشارکت، تفرج و قدرت بخشیدن خواهد رسید. مسئله امروز ما این است که مفاهیم کلیدی که زیست‌پذیری در شهرها را در طول تاریخ با وجود همه محدودیت‌ها و چالش‌هایی که با آن دست و پنجه نرم می‌کردند ممکن می‌کرده است، امروز به دست فراموشی سپرده شده است. وقتی این کیفیت‌ها و ویژگی‌ها کنار گذاشته، فراموش یا کم رنگ می‌شود نمی‌توان انتظار داشت که دچار بحران‌های متعددی نشویم. این یک موضوع اساسی و بنیادی در مسیر تحقق شهر سلامت محور محسوب می‌شود. نتیجه رهیافت تحقیق نشان داد تا مادامی که در رأس کار **ساختارها و فرایندهای نهادی-مدیریتی حاکم بر منطقه** به عنوان اصلی-ترین ساختارها در منطقه عمل می‌کنند می‌توان گفت تحقق شهر سلامت محور امکان‌پذیر خواهد بود. سپس پراکنش فضایی هرکدام از ابعاد شهر سالم در قالب نقشه با استفاده از نرم‌افزار ArcGIS نشان داده شد. در نقشه ذکر شده پراکنش فضایی ابعاد زیست‌پذیری شهری در راستای شهر سلامت محور در منطقه یک تهران بیشترین میزان تأثیر ابعاد زیست‌پذیری شهری در ناحیه (۲) و کمترین میزان تأثیر در ناحیه (۱۰) منطقه نشان داده شد.

منابع

- ۱) اوطاری، محمدرضا، شمس، مجید، زیویار، پروانه، ۱۴۰۱، ارائه الگوی شهر سالم در راستای تحقق زیست‌پذیری مناطق شهری (مورد مطالعه: منطقه یک تهران)، مجله جغرافیا و مطالعات محیطی، شماره ۴۵، زمستان ۱۴۰۱: ۱-۱۷.
- ۲) براتی، احمد، حقانی، حمید، محمدی، رامین و دیگران، ۱۳۹۰، رابطه سلامت سازمانی و شاخص‌های عملکردی در مراکز آموزشی درمانی وابسته به دانشگاه علوم پزشکی تهران، مجله مدیریت سلامت، ۱۴(۶): ۳۱-۳۹.
- ۳) بردی‌آنامراد نژاد، رحیم، ملکی، سعید، رزمگیر، فاطمه، کشتگر، لیلا، ۱۳۸۹، تحلیل ویژگی‌های یک محله سالم از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی: محله ۳ شهر ایوان)، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۱۲، شماره ۴۵، تابستان ۱۳۹۸: ۱-۲۴.
- ۴) حاتمی نژاد، حسین، پوراحمد، احمد، نیازی، زیبا، ۱۴۰۰، سنجش ابعاد زیست‌پذیری و توسعه پایدار محله‌ای (نمونه موردی: محلات شهر سراب، فصلنامه چشم‌انداز مطالعات شهری و روستایی، دوره ۲، شماره ۳، بهار ۱۴۰۰، صص ۱-۱۷).
- ۵) رجبی، آریتا، ترابی، عبدالعلی، ۱۳۹۶، بررسی رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی شهری با تأکید بر شهر سالم، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر، تهران، دانشگاه شهید بهشتی: ۱-۱۲.
- ۶) رهنمائی، محمدتقی، اشرافی، یوسف، ۱۳۸۶، فضاهای عمومی شهر و نقش آن در شکل‌گیری جامعه مدنی از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری، نشریه جغرافیا، دوره جدید، سال پنجم، شماره ۱۴ و ۱۵.
- ۷) ده چشمه، مصطفی، پرویزیان، علیرضا، ۱۳۹۶، استخراج و سنجش شاخص‌های شهر سالم در مناطق هشت‌گانه شهر اهواز، فصلنامه برنامه‌ریزی (دانشگاه آزاد مرودشت)، دوره ۸، شماره ۲۹، تابستان ۱۳۹۶: ۱۶۱-۱۷۸.
- ۸) شمس‌الدینی، علی، کیانی، پریان، امیری فهلیانی، محمدرضا، ۱۳۹۵، تحلیلی بر قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه فیزیکی شهر نورآباد ممسنی با تأکید بر شاخص‌های شهر سالم در مدل SWOT، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۷، شماره ۲۶، پاییز ۱۳۹۵: ۱۱۳-۱۳۰.
- ۹) صالحی فرد، محمد، ۱۳۸۷، ارزیابی نقش و جایگاه الگوی توسعه پایدار شهری در ساختار شهرنشینی ایران، مجله سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۹۹-۲۰۰.
- ۱۰) قندچی، امیر، سیاح مفضلی، اردشیر، ۱۳۸۵، بررسی نقش آموزش‌های مؤثر و پایدار و اثرات آن بر ارتقاء فرهنگ راندگی بر مبنای الگوی جهانی شهر سالم، مجموعه مقالات شهرسازی: ۱-۲۳.
- ۱۱) مهندسان مشاور بوم‌سازگان، ۱۳۸۶، طرح جامع تهران، گزارش نهایی (جمع‌بندی نتایج و دستاوردهای طرح).
- ۱۲) مؤید فر، سعیده، ۱۳۸۶، برنامه‌ریزی توسعه پایدار شهری در شهرهای مناطق خشک: شهر اردکان، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، به راهنمایی: دکتر محمدحسین سرائی، دانشگاه یزد.

- (۱۳) مرصوصی، نفیسه، اکبری، مجید، حاجی پور، نازنین، بوستان احمدی، وحید، ۱۴۰۰، تحلیل کارآیی شهرستان‌های استان خوزستان از لحاظ شاخص‌های شهر سالم با استفاده از تحلیل پوششی داده‌ها (DEA)، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال بیست و یکم، شماره ۶۳، زمستان ۱۴۰۰: ۱۷۵-۱۹۱.
- (۱۴) نقدی، اسدالله، ۱۳۸۲، درآمدی بر جامعه‌شناسی شهر، انسان و شهر، انتشارات فن‌آوران، چاپ اول.
- (۱۵) نظم فر، حسین، علی بخشی، آمنه، ۱۳۹۷، میزان برخورداری شهرستان‌های استان خوزستان از شاخص‌های شهر سالم، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۱۱، شماره ۴۲، پاییز ۱۳۹۷: ۲۳-۴۲.
- 16) AARP, 2005, *Livably Communities: An Evaluation Guid*, Public Policy Institute, Washington.
 - 17) Cities p., 2003, "A sustainable urban system" the long term plan for greater Vancouver, Canada, cities plus.
 - 18) Goldstein, D. G., & Gigerenzer, G, 1996, Reasoning by recognition alone: How to exploit a lack of knowledge. Unpublished manuscript.
 - 19) Greer L.D. Akbar. S Hopkinson. and Danaghy, P, 2005, *Livability Audit of Mackay Whitsunday - Region*. Technical Report. Mackay Whitsunday Regional Economic Development Corporation (REDC). Mackay.
 - 20) Hall, T, 2006, *Urban Geography*, London & New York: Routledg.
 - 21) Hopkins, W. E, 2001, *Diversity and Organizational Applreformance*, Routledge, NY.
 - 22) Izquierdo, R, dos Santos, S. G, Borge, R, de la Paz, D., Sarigiannis, D., Gotti, A., & Boldo, E, 2019, Health impact assessment by the implementation of Madrid City Air-quality Plan in 2020. *Environmental Research*, 109021.
 - 23) Larice, M,Z ,2005, "Great Neighborhoods: The Livability and Morphology High Density Neighborhoods in Urban North America", PHD.
 - 24) Mueller, N., Rojas-Rueda, D., Khreis, H., Cirach, M., Andrés, D., Ballester, J., ... & Milà, C, 2020, Changing the urban design of cities for health: the Superblock model. *Environment international*, 105132.
 - 25) Norris, Tyler and Mary Pittman ,2000, "The Health Community's Movement and The Coalition for Heal Their Cities and Communities", *Public Health Reports* 115:118-124.
 - 26) *Oxford English Dictionary* ,1989, Oxford University Press, Second Edition.
 - 27) Thompson, S, 2007, *Health Planning Forum*, Premier's Council.
 - 28) WHO, 2000, *Uihdhng Healthy City: A Practitioners Guide Manual*, Prepared by The Unity of Urban Environment.
 - 29) Wu, S., Li, D., Wang, X., & Li, S, 2018, Examining component-based city health by implementing a fuzzy evaluation approach. *Ecological indicators*, 93, pp: 791e803.
 - 30) Yue, D., Ruan, S., Xu, J., Zhu, W., Zhang, L., Cheng, G., & Meng, Q, 2017, Impact of the China healthy cities initiative on urban environment. *Journal of urban health*, 94(2), pp: 149e157.

Spatial Distribution and Measurement of Urban Livability Dimensions in The Direction of A Health-oriented City (Case Study: District One of Tehran)

Mohammadreza Otari

Ph.D Student of Geography and Urban Planning Department, Yadegar-e-Imam Khomeini (RAH) Shahre - Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Majid Shams

Full Professor of Geography and Urban Planning Department, Malayer Branch, Islamic Azad University, Malayer, Iran

Parvaneh Zivyar

Associate Professor of Geography and Urban Planning Department, Yadegar-e-Imam Khomeini (RAH) Shahre - Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Abstract

The main purpose of this study is to evaluate the spatial distribution and measurement of urban livability dimensions in the direction of a health-oriented city in District One of Tehran. The following research is a type of basic-applied research based on documentary-library and field studies. Dimensions and indicators of the research were extracted by extensive studies and analyzed by SPSS software using Smirnov-Kolomograph test. The order of physical-environmental dimension, economic dimension, social dimension and environmental dimension had the most impact. The results showed that as long as the structures and institutional-managerial processes governing the region act as the main structures, it can be said that the realization of this health-oriented city will be possible. Finally, the distribution of research dimensions with a map diagram showed the highest effect of dimensions in area (2) and the least impact in area (10) of the mentioned District.

Keywords: Spatial Distribution, Urban Livability, Health-oriented, Tehran, District One